

Таку форму добування знань він називає «екскурсом школяра у власні думки», «дослідженням своєї комори знань».

Ретельне вивчення педагогічних ідей ученого та їх переосмислення й упровадження дозволять будувати освітній процес нової української школи на засадах успіху та радості для кожної дитини.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Учений-практик неабиякого значення надавав питанню стимуляції в дітей бажання вчитися. Він створював такі ситуації, в яких дитина відчувала себе успішною; намагався захопити дитину тим, що їй цікаве. Під час навчання враховував закономірності розвитку дитячого організму. Означене надає можливість кожній дитині відчути радість успіху в навчанні, що є необхідною умовою комфортної і продуктивної навчальної діяльності нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості.

Духовний світ школяра. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – 654 с.

2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2. Формування комуністичних переконань молодого покоління. Як виховати справжню людину. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – 661 с.

3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 4. Павлицька середня школа. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 640 с.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Статті / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 639 с.

6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1968. – 198 с.

Дата надходження до редакції: 25.07.2019 р.

УДК 37.111.11

DOI: 10.37026/2520-6427-2019-99-3-140-145

Любов ТАРАБАСОВА,

кандидатка філософських наук,
доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради, м. Дніпро

Наталія ОЛЕФІР,

стариша викладачка кафедри дошкільної
та початкової освіти
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради, м. Дніпро

ГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто питання гуманізації в освітньому процесі дітей дошкільного віку. З'ясовано та проаналізовано гуманістичні тенденції в теорії та практиці вітчизняних і зарубіжних науковців та педагогів. Визначено основні положення гуманістичного підходу щодо виховання дітей.

Ключові слова: гуманістичний освітній простір, зона найближчого розвитку, особистісно орієнтований підхід, принцип гуманістичного спрямування.

В статье рассмотрены вопросы гуманизации в образовательном процессе детей дошкольного возраста. Выяснены и проанализированы гуманистические тенденции в теории и практике отечественных и зарубежных ученых, педагогов. Определены основные

положения гуманистического подхода к воспитанию детей.

Ключевые слова: гуманистическое образовательное пространство, зона ближайшего развития, личностно ориентированный подход, принцип гуманистического направления.

The article deals with the issues of humanization in the educational process of preschool children. The humanistic tendencies in the theory and practice of domestic and foreign scientists and educators are analyzed and analyzed. The basic principles of the humanistic approach to the upbringing of children are determined.

A prerequisite for the humanist orientation of the individual is a positive attitude. Of great significance

is the formation in children of openness to the world of people as the needs of the individual, the skills of social behavior; conscious attitude to themselves as a free independent personality and to their own responsibilities, determined by ties with other people.

An important factor in the formation of a healthy attitude of the child is the humanistic interaction with the educator in the educational and educational process of the institution of preschool education. Penetration into the inner world of the child, studying its peculiarities occurs in the process of humanistic interaction of the child and the teacher. Humanization of education involves a new type of professional thinking of a teacher based on personality-humane values, the ability to implement different types of inter-subjective dialogic interaction, recognition of the equality of the personality of the teacher and the child. The system of human-personal relations encourages the teacher to create such an educational space in which the child learns in the process of life itself, that is, he learns to change, improve the conditions of this life, and not to adapt to them.

Humanism is, first of all, the recognition of the value of another person (including the child), his right to free development, the realization of his potential opportunities, the living of his own, and not someone else's life, the rejection of subjective assessments.

Humanization of education involves the orientation of the educational process on the human essence; the orientation of its goals, content, forms and methods on the personality of the child. An Explanatory Dictionary of the Ukrainian language defines humanism as «a sensitive attitude towards a person who is absorbed in the care of her goodness, respect for her dignity».

Key words: *humanistic educational space, the zone of the nearest development, personally oriented approach, the principle of humanistic orientation.*

Постановка проблеми. Гуманістична спрямованість є найвиразнішою ознакою мети сучасної освіти на філософському рівні. Виклики сьогодення зумовлюють нові проблеми розвитку повноцінної особистості з дошкільного віку. Необхідною умовою гуманістичної спрямованості особистості є позитивне світовідчуття. Важливого значення при цьому набуває формування в дітей відкритості до світу людей як потреби особистості, навичок соціальної поведінки, усвідомленого ставлення до себе як до вільної самостійної особистості та до власних обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми.

Важливим чинником формування здорового світовідчуття дитини є гуманістична взаємодія з вихователем в умовах освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти. Проникнення у внутрішній світ дитини, вивчення її особливостей відбувається у процесі гуманістичної взаємодії дитини і педагога. Гуманізація освіти передбачає новий тип професійного мислення педагога, що ґрунтується на особистісно-гуманних цінностях, здатності здійснювати різні види міжсуб'єктивної діалогічної взаємодії, визнанні рівноцінності особистості педагога і дитини. Система гуманно-особистісних відносин спонукає педагога до створення такого освітнього простору, в якому дитина навчається у процесі самого життя, тобто навчається змінювати, удосконалювати умови цього життя, а не пристосовуватися до них.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання гуманізації в освіті висвітлено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених. Учені-гуманісти стверджують, що завдання гуманізації освітнього середовища – не здійснення технологічними та дидактико-методичними засобами, а насамперед мотивування педагогів на втілення ідей дитиноцентризму. Проблема гуманізації в дошкільній освіті була предметом вивчення значної кількості вчених.

Гуманістичні ідеї розвитку особистості закладені в працях Л. Виготського, С. Русової, Ш. Амонашвілі, М. Монтессорі, О. Кононко, В. Кузьменко, Я. Корчака, І. Беха, І. Зязюна, В. Кременя, А. Маслоу, К. Роджерса, І. Шевчука та ін.

Значний внесок у розробку методології та теорії гуманістично орієнтованої освіти зробили Г. Балл, А. Капська, А. Макаренко, М. Романенко, В. Сухомлинський та ін. У дослідженнях педагогів-психологів проблема виховання гуманної поведінки представлена такими проявами, як милосердя (І. Княжева), любов до дитини (Я. Корчак), гуманні взаємини (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, В. Павленчик), взаємодопомога (А. Виноградова, Л. Пенсьєвська, Т. Поніманська). Формуванню досвіду гуманної поведінки старших дошкільників присвячено дослідження Н. Цуканової та Л. Врочинської.

Ідеї французьких учених-лікарів Ж. Ігара та Е. Сегена, які працювали з дітьми, що мали особливості психофізичного розвитку, ґрунтувалися на гуманістичних принципах глибокої поваги та любові до душі дитини.

Водночас аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що проблема гуманізації освітнього середовища в дошкільній освіті досліджена недостатньо.

Мета статті – проаналізувати наукову спадщину видатних учених-гуманістів, розкрити її сутність, продемонструвати можливість використання педагогічних ідей у сучасному погляді на дошкільну освіту.

Виклад основного матеріалу. Над питанням гуманізації системи освіти загалом та дошкільної зокрема замислювалися видатні вчені та педагоги ще від початку минулого століття. Пошук ефективних шляхів та засобів, які сприяли б розвитку дитини, завжди був у центрі уваги науковців, педагогів та психологів. Неабияку увагу на означену проблему звернули освітяни впродовж останніх десятиліть. Гуманізм – це насамперед визнання цінності іншої людини (зокрема й дитини), її права на вільний розвиток, реалізацію своїх потенційних можливостей, прожиття власного, а не чужого життя, відмова від суб'єктивних оцінок [4].

Гуманізація освіти передбачає спрямованість освітнього процесу на людську сутність; орієнтацію її цілей, змісту, форм і методів на особистість дитини. Тлумачний словник української мови визначає гуманізм як «чуйне ставлення до людини, проїняте турботою про її благо, повагою до її гідності» [3].

Одним із принципів індивідуально зорієнтованої моделі дошкільної освіти визнано принцип гуманістичного спрямування, що виявляється в безумовному сприйнятті особистості дитини та її батьків; у їх постійній підтримці та розумінні; у відмові від жорсткої регламентації, категоричних оцінок діяльності та поведінки, від усталених (особливо негативних) діагнозів [5].

Як стверджувала громадська діячка і просвітелька С. Русова, серед моральних рис передусім важливо виховувати стриманість, мужність, повагу до старших і товаришів, терплячість, наполегливість, творчість, розважливість, любов до правди, чутливість, доброту, уважність, скромність тощо.

Як тонкий психолог С. Русова застерігала вихователів: не можна домагатися від дітей сліпої слухняності, особливо наголошуючи на свідомому засвоєнні ними моральних норм і правил поведінки. Вона вважала, що у моральному вихованні вихователям важливо вміти порозумітися з дітьми, вибудувати щирі, близькі взаємини, викликати в них почуття честі і правди, переконати їх у необхідності дотримуватися певних норм; пробачати незначні провини та індивідуально обговорювати з вихованцем той чи інший невдалий вчинок. А головне – любити дітей так, щоб вони це відчували і мали довіру до свого вихователя, щоб були впевнені: заборона поширюється лише на те, що може зашкодити їхньому фізичному і духовному розвитку [8].

Ідеї видатного педагога знайшли своє втілення в засудженні авторитарного стилю та в особистісно орієнтованому підході до кожної дитини. У моральному вихованні вона не визнавала покарання та винагороди, вважаючи їх чинниками зовнішнього впливу. Головне, констатувала Софія Федорівна, – викликати свідомість дитини, щоб і думка, і добрі почуття її були широко розвинені та все більше керували її вчинками. Вона наголошувала на вагомому значенні морального впливу оточення, в якому живе дитина, людей, яких вона любить, та вважала приклад вихователя провідним у моральному вихованні малюків. Формування моральних цінностей у дошкільників (моральних уявлень про добро, справедливість, правдивість, відповідальність; високих моральних почуттів, моральних навичок; моральної поведінки, моральних переконань у контексті інтегрованого підходу) слід здійснювати в тісній взаємодії всіх напрямів виховного процесу в дошкільному закладі. Це допомагає прилучати дітей до системи цінностей, культури і традицій українського народу; залучати їх до свідомої безпосередньої участі в добрих і корисних справах [8].

Варто зауважити, що викладачка Фребелівського інституту, а згодом Київського інституту народної освіти К. Маєвська мала свій погляд на формування в дітей дошкільного віку загальнолюдських моральних цінностей. Учена рекомендувала педагогам відмовитися від поширеної, на жаль, і в наш час тематики моральних бесід та читання дитячих творів, в яких провадиться думка про «покаране зло й винагороджене добро». «Бажаючи прищепити дітям добрі якості, їм зовсім не треба говорити про негативні», – застерігала вона вихователів. Адже цей «наївний прийом» призводить лише до того, що увага дітей акцентується на злі, від якого дитину варто відсторонювати. Актуальною на сьогодні є думка К. Маєвської про те, що правдивість має бути представлена дитині не як риса, варта нагород і похвали, а як щось природне, настільки притаманне кожному, що не потребує особливої уваги до себе з боку оточення [8].

Ці думки актуальні в контексті гуманістичної парадигми педагогічної теорії і практики й сьогодні. Слушні поради К. Маєвської щодо підготовки вихователів, здатних створити умови, необхідні для саморозвитку, самовиховання дітей і спрямування їхньої діяльності таким чином, щоб керівний вплив педагога лишався для дитини непомітним [8].

Ключовими положеннями гуманістичного підходу до виховання дитини є такі:

1. Основну увагу слід приділяти не корекції поведінки, а налагодженню довірчих стосунків.

2. Дитину треба любити і поважати, незважаючи на її недоліки.

3. Вчинки дитини не можна засуджувати або схвалювати – їх необхідно аналізувати й розуміти.

4. Важливо ставити перед дитиною конкретні вимоги і давати чіткі пояснення, чому в тій або іншій ситуації слід діяти так, а не інакше.

5. Не можна критикувати дитину за неуспішність, порівнюючи її з іншими однолітками. Помилки дитини – це насамперед помилки педагога.

6. Необхідно уважно слухати дитину, заохочувати її ділитися своїми турботами, співчувати їй під час розмови, ненав'язливо спрямовувати на прийняття правильного рішення.

7. Вихователь має постійно підвищувати свій культурний рівень, бути для дитини зразком чемної поведінки [6, с. 34].

Вагомий внесок у вирішення означеного завдання зробив своєю педагогічною спадщиною видатний педагог, новатор та мислитель В. Сухомлинський. Усе його життя та педагогічна спадщина – це багатогранна система гуманістичних поглядів, що вже стали органічною складовою розвитку сучасної освіти і педагогічної науки в Україні.

Розроблена ним система формування, виховання та розвитку особистості дитини була заснована на глибокій турботі про збереження, відновлення, зміцнення здоров'я кожного вихованця, на ідеї гармонізації фізичного і духовного розвитку.

Неабияку увагу В. Сухомлинський приділяв розвитку духовного світу дитини, гармонійному поєднанню в процесі навчання таких методів та прийомів, які б не лише сприяли кращому засвоєнню знань дітьми, а й сприяли б їх духовному зростанню, становленню особистості: «Без радості неможлива гармонія здорового тіла і здорового духа».

В. Сухомлинський наполегливо і послідовно відстоював гуманний підхід до дитини, активно висловлював свої думки проти засилля авторитарної педагогіки, яка нерідко є причиною конфліктних ситуацій та педагогічних неврозів. Він зазначав, що осуд, несхвалення – це найтонший та найгостріший інструмент виховання і користуватися ним треба дуже тактовно, щоб не поранити душу дитини. Чутливе, ніжне серце дитини потрібно оберігати від «брудних рук», «варварських» доторкань, брутальності, «сильнодіючих вольових» методів, стресів, щоб не зробити її байдужою до людей світу та самої себе [1, с. 101].

Вище від усіх ідеологічних цілей видатний педагог-гуманіст ХХ століття Я. Корчак ставив саму дитину та ідею важливості любові до неї. Основоположними поняттями в його педагогічній спадщині є право на індивідуальність, людську гідність, свободу, самостійність, самовизначення та самовираження.

Справжнє розуміння любові до дитини – це сприймати її такою, якою вона є. Він стверджував, якщо діти різні, то це не означає, що одні хороші, а інші – погані. Вони просто різні. Я. Корчак застерігає нас не плутати «хорошу» дитину зі «зручною». Любити дитину означає ставитися до неї з повагою. Відсутність упередженого ставлення дасть змогу вихователю краще зрозуміти її відчуття, прагнення, бажання.

Головний постулат педагогічних систем Я. Корчака – абсолютна цінність дитинства: «Ті, у кого не було безтурботного, справжнього дитинства, страждають усе життя. Дитина – справжня людина, хоча й в іншому вимірі. От чому дорослий часто буває дитиною, а дитина – цілком зрілою людиною».

У передмові до книги «Коли я знову стану маленьким» Януш Корчак стверджує: «Дитина – та ж людина, що й дорослий, тільки маленька. Маленька – виходить, що слабка та насамперед потребує нашої допомоги, турботи, підтримки, любові; маленька – це не «низькоросла», до якої треба нагинатися, щоб поблажливо вислухати, чому вона плаче. Щоб зрозуміти дитину, щоб любити дитину, щоб дотягтися до її мудрості, до її почуттів, до її глибинного розуміння світу, дорослому доводиться ставати навшпиньки» [2].

Основні гуманістичні ідеї Я. Корчака можуть стати законами в побудові гуманістичних відносин із дітьми, а саме:

- поважати особистість дитини;
- приймати дитину такою, якою вона є;
- спостерігати за дитиною, вивчати її, проникати у внутрішній світ дитини;
- бути чесними з дитиною [12].

Педагогічні ідеї М. Монтесорі своєю новизною і гуманістичною спрямованістю захопили розум і душі педагогів різних країн. Її книга «Метод наукової педагогіки» набула широкого поширення серед значної кількості країн. Працюючи з розумово відсталими дітьми вона використовує дидактичний матеріал, створений Е. Сегеном, та виготовляє власний, який стає дівим та цікавим засобом виховання. М. Монтесорі використовує багато вправ Е. Сегена, серед яких – вправи практичного життя, що сприяють розвитку самостійності та незалежності.

М. Монтесорі розвинула нову філософію виховання, засновану, з одного боку, на власних спостереженнях, а з іншого – на гуманістичних традиціях Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, які надавали особливої значущості вродженому потенціалу дитини та її здатності розвиватися в умовах свободи і любові. Своєрідність педагогічної філософії М. Монтесорі полягає в тому, що дитинство, на її думку, – не просто період життя, а «інший полюс природи людини», від якого залежить дорослий. Італійська дослідниця вірила в можливість малюка, який, на її думку, «вступає до світу, щоб відновити людство».

На своїх лекціях М. Монтесорі наголошувала на важливості наукового підходу в педагогіці, необхідності ретельних клінічних спостережень як за розумово відсталими дітьми, так і здоровими. При цьому вона поділяє заклик Дж. Серджі щодо перебудови прийомів виховання, які сприятимуть «відродженню людства». Саме під впливом Дж. Серджі антропологічний підхід стає фундаментом педагогічної системи М. Монтесорі [7].

Провідна ідея М. Монтесорі полягає в тому, щоб дати можливість дитині найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності у створеному педагогом просторово-предметному середовищі.

Вихідним пунктом вальдорфської педагогіки є уявлення про свободу людини та вільне виховання, проте, що діти несуть у собі ті зерна, чим вони стануть у дорослому житті. Головні категорії життя – це *Добро*, *Краса*, *Істина*. Пізнання природи дитини є одночасно метою, сенсом та вихідним пунктом вальдорфської

педагогіки, основою виховання, навчання. У педагогіці дошкільного дитинства основним є слова наслідування і приклад. За переконанням Р. Штайнера, дитина впродовж перших семи років життя завдяки наслідуванню може засвоїти все необхідне для орієнтації в навколишньому середовищі, якщо бачить у ньому відповідні приклади. Крім вчинків та поведінки дорослих, на неї впливають також їхні думки і почуття. Отже, дитину формує все, що її оточує: предмети, думки, почуття та вчинки дорослих [11].

Варто розглянути японську систему виховання дітей дошкільного віку, що побудована на національних цінностях. Висока якість життя японців має в своїй основі надзвичайний статус освіти, побудованої за принципом гуманізму та дитиноцентризму. Повага до людини та її суб'єктивності пронизує все життя японців, починаючи з дошкільного віку, і є основним принципом освіти.

Основним завданням політики Японської держави у сфері освіти стало виховання і навчання творчої, неординарно мислячої, гармонійної й духовно розвинутої особистості, здатної діяти в різноманітно-консолідованих суспільних і державних структурах.

Ключовий акцент в освітній стратегії Японії робиться на самоцінності кожної дитини, незалежно від її характеристик та здібностей [10]. Мета навчання в японській освіті більше виховна ніж освітня та реалізується в ідеї «кокоро», що в перекладі з японської означає *серце, душа, розум, гуманізм*. До змісту поняття «кокоро» належить: повага до людей і тварин, симпатія і великодушне ставлення до інших людей, пошук істини, здатність відчувати прекрасне та високе, володіти самоконтролем, берегти природу, робити внесок у розвиток суспільства. Цей принцип пронизує не лише зміст усіх програм та предметів, а й повсякденне життя. Основною ціллю дошкільного виховання японські педагоги визначають виховання як благо для дитини, а гуманістичний принцип освіти стверджує – «необдарованих дітей немає».

Широко відомим як у Японії, так і в усьому світі є метод навчання гри на скрипці С. Судзукі, мета якого – почати навчання якомога раніше і займатися з мудрими педагогами якнайдовше. За дотримання цього правила, зазначав С. Судзукі, талант буде притаманний усім дітям. «На кожному живому дереві з'являються бруньки і чудові квіти – так визначено природою. Кожна людина має дотримуватися законів природи й приносити плоди!», – казав мудрий педагог [9].

Висновок. На основі аналізу наукової літератури ми уточнили суть поняття гуманізації – це, зокрема, «чуйне ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності» [3]. Гуманізація передбачає спрямованість освітнього процесу на людську сутність та особистість дитини, що допоможе їй знайти свій шлях до добра. У системі сучасної освіти увага акцентується на розвитку інтелектуальних, фізичних якостей дитини і недостатньо уваги приділяється її духовному та моральному розвитку.

Здійснений науковий пошук дозволяє зробити висновок, що лише твердо дотримуючись принципів гуманістичного підходу, можна виховати повноцінну особистість, здатну з повагою ставитися до людей, що її оточують, створити навколо себе атмосферу емоційної довіри й любові.

Перспективу подальшого дослідження бачаємо у творчому осмисленні та впровадженні теоретичних положень учених-гуманістів у практику роботи закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боянжу М. Дидактогенія – шкільний невроз / М. Боянжу // *Корекційна робота педагога / упор. О. Главник*. – К. : Шкільний світ, 2002. – 112 с.

2. Івасенко О. Я нікому не бажаю зла, не вмію, не знаю, як це робиться / О. Івасенко // *Джерело*. – Дніпропетровськ. – 2003. – № 11–12.

3. Івченко А. Глумачний словник української мови / А. Івченко. – Харків, 2006.

4. Кононко О. Особистісний підхід: суть та шляхи втілення в державній базовій програмі / О. Кононко // *Дошкільне виховання*. – 2001. – № 9. – С. 31.

5. Кузьменко В. Індивідуалізація виховання і навчання / В. Кузьменко // *Дошкільне виховання*. – 2000. – № 10. – С. 31.

6. Кулачківська С. Гуманістичний підхід: теорія і практика / С. Кулачківська, Л. Подоляк // *Дошкільне виховання*. – 2000. – № 10.

7. Монтессори М. Метод научної педагогіки. Дом ребенка / М. Монтессори ; пер.с ит. – М. : АСТ: Астрель, 2010. – 270 с.

8. Січкара А. Софія Русова і Ксенія Маєвська: ідеї діяльнісного підходу до морального виховання / А. Січкара // *Дошкільне виховання*. – 2012. – № 12.

9. Судзуки С. Взращивание с любовью: классический поход к воспитанию талантов / С. Судзуки ; пер. с англ. – Минск : ООО «Попурри», 2005. – 192 с.

10. Хондзе М. Как организовать коллектив дошкольников / М. Хондзе. – М. : Педагогика, 1991.

11. Штайнер Р. Общее учение о человеке как основа педагогики / Р. Штайнер. – М. : Парсифаль, 1999. – 399 с.

12. Ярославська Л. Повернутися обличчям до дитини / Л. Ярославська // *Вихователь-методист дошкільного закладу*. – 2014. – № 1. – 80 с.

Дата надходження до редакції: 14.03.2019 р.